

(huidige) beoefenaars doorklinkt. Dat het werk daardoor op een aantal plaatsen voor de niet in het medisch jargon ingevoerde, cultuur-historische lezer minder toegankelijk is geworden valt te betreuren, evenals het feit dat de auteur zich bij herhaling meent te moeten excuseren voor de in zijn ogen geringe actuele medische waarde van sommige publikaties van zijn protagonisten (zie bijvoorbeeld 163). Een aantal van de eerder vermelde kritiekpunten zou wellicht ondervangen zijn, indien de auteur iets meer gebruik had gemaakt van de vrij uitgebreide literatuur die de laatste jaren op het gebied van nationale stijlen in wetenschapsbeoefening het licht hebben gezien.

G. M. van Heteren

E. S. A. Bloemen, *Scientific Management in Nederland 1900-1930* (Dissertatie Leiden 1988, NEHA-reeks III; Amsterdam, NEHA, 1988, 234 blz., ISBN 90 71617 05 X).

Dit is een aantrekkelijke bedrijfshistorische studie die licht werpt op de Nederlandse variant van het *scientific management*. Wie vanuit eigen invalshoek met het fenomeen of vertegenwoordigers ervan in aanraking kwam, had moeite tot een waardering te komen. Bloemen geeft nu in deze oorspronkelijk als Leidse dissertatie bij C. P. Bertels verschenen publikatie een samenvattend beeld, zowel van zaken als personen. Terecht is het boek in de NEHA-reeks opgenomen. Het is helderen in afgewogen toon geschreven. Bij lezing komt de gedachte op dat de auteur iets aan zijn onderwerp heeft gehad voor de organisatie van zijn eigen wetenschappelijk werk, waarbij het begrip van doelmatigheid zich opdringt.

Het dient de duidelijkheid aan te geven wat het boek niet pretendeert. Dat is de historische ontwikkeling van de Nederlandse bedrijfsorganisatie te beschrijven. Gebrek aan voorstudies maakt dit onmogelijk. Bloemen licht uit het geheel het *scientific management* en concentreert zich op een tweetal vragen: wie hebben zich voorde verbreiding ervan sterk gemaakt en welke belangen vertegenwoordigden zij? Hieraan verbindt zich de vraag welke versie van het *scientific management* werd uitgedragen? Dit laatste is relevant omdat aan het werk van de grondlegger F. W. Taylor zich een menigte van interpretatie en opvatting heeft gehecht. Het *scientific-management* is als beweging de gebruikelijke weg gegaan van de orthodoxie van zijn stichter Taylor naar de vrijzinnigheid die alles wat theoretisch met het bedrijfsmanagement heeft te maken onder het *scientific management* doet vallen. Bloemen heeft zich de moeite kunnen besparen op zoek te gaan naar de 'zuivere' leer. In de plaats daarvan beschrijft de auteur de opvattingen van de Amerikaanse auteurs, waarbij ook het ideologische aspect niet ontbreekt, met name het *scientific management* als wapen van de kapitalisten.

In Europa (Frankrijk, Duitsland en Engeland) is het *scientific management* al voor de eerste wereldoorlog doorgedrongen.

Van een doorbraak is geen sprake, zelfs niet in de oorlog die toch organisatorisch zulke hoge eisen stelt. Als het al niet bij deze industriële naties geschiedt, wat kan men dan van Nederland verwachten? Inderdaad volgt ons land slechts langzaam en het kost moeite bij ons voor 1914 sporen aan te treffen van het *scientific management*. Zeker bestaat er aandacht voor de fabrieksorganisatie, voornamelijk in de machinijverheid, en is er belangstelling voor het Taylorsysteem als loonstelsel, maar het blijft marginaal. Evenmin vormt het Taylorisme een wezenlijk element in de sociale strijd. Pas tijdens de eerste wereldoorlog is het terrein enigszins rijp gemaakt door de drie auteurs over het Taylor-stelsel: Volmer, Van der Waerden en Van

Ginniken. Het komt nu volop in de sfeer van waardering en kritiek, zowel van socialistische als christelijke kant. Terecht merkt Bloemen op dat de discussies tijdens de eerste wereldoorlog een sterk theoretisch karakter droegen. Omdat de praktische betekenis ervan gering is, moet hier de kritische vraag rijzen wat dan de zin ervan is de oorlog ter afbakening te hanteren?

Dat Hijmans en Van Gogh, beide ingenieurs, in 1920 een organisatie-adviesbureau oprichten, heeft meer met de Nederlandse industriële ontwikkeling en tendenties in het ingenieursberoep te maken. Op basis van het nagelaten archief van Hijmans en Van Gogh geeft Bloemen een uiterst boeiend relaas van de eerste schreden op het weerbarstigste adviesterrein, van de tegenslagen, de smalle verdiensten en het eerste succes, met name de reorganisatie van de machinefabriek 'Jaffa' te Utrecht omstreeks 1925. Daarbij kan het ons niet ontgaan dat Hijmans en Van Gogh er naar streefden de macht van het management over de werklieden te vergroten. Het *scientific management* is dan al los van het Taylorisme geraakt en staat voortaan voor bedrijfsorganisatie als wetenschap, met nieuwe auteurs als Gilbreth en in Nederland nieuwe geïnteresseerden als de psychotechnici en de accountants, naast de ingenieurs. In 1925 vindt de oprichting plaats van het Nederlandsch instituut voor efficiency. Zeker is er iets van een beweging op dit terrein te constateren maar omtrent de uitwerking ervan op de praktijk betracht de auteur terecht enige terughoudendheid. Meer is ook niet mogelijk omdat daartoe nader onderzoek in de bedrijven noodzakelijk zou zijn. Positief is intussen dat werkgevers en werknemers het onderwerp niet tot inzet van de klassenstrijd maakten. Bij de werkgevers bestond een zekere reserve en bij de werknemers begrip voor de verbeteringen. De grote tijd zou pas na de tweede wereldoorlog komen. Voor de beschrijving daarvan is het boek van Bloemen als opmaat onmisbaar.

Tot slot enige bezwaren. Van principiële aard is dat de auteur door niet een kader van Nederlandse economische geschiedenis 1900-1930 als achtergrond te schetsen wel veel aan de voorkennis van de lezer overlaat. Een karakteristiek van de jaren twintig en de tweede industriële revolutie van destijds zou het boek toegankelijker hebben gemaakt. Een verwijzing naar deel 14 van de nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* zou al niet hebben misstaan.

Kleinigheden betreffen de lijst van bronnen en literatuur. De vindplaats van het archief Louwerse is niet aangegeven en het archief van het bureau van Hijmans en Van Gogh, zo belangrijk voor deze studie, treffen we in het geheel niet aan. De titels van de boeken van Heerding zijn onvolledig en bij Limpergs' dagboek van zijn reis naar de Verenigde Staten zijn de namen van de uitgevers geheel weggelaten. En ten slotte: wie is toch die prof. Van Nes die al in 1921 in de mijnen tijdstudies verrichtte?

Dit alles kan de indruk van een goed en evenwichtig boek niet wegnemen. Het doet zelfs uitzien naar een vervolg.

Joh. de Vries

J. Magee, *The Belgians in Ontario. A History* (Toronto-Reading: Dundurn Press, 1987, 271 blz., ISBN 1 55002 019 6).

Ongeveer 18.000 inwoners van de Canadese provincie Ontario waren van Belgische origine in 1981. Joan Magee vertelt het verhaal van de ettelijke duizenden Belgen die tussen het begin van de twintigste eeuw en de jaren vijftig naar Zuidwest Ontario emigreerden. De omschrijving 'Belgen' in de titel is wel misleidend vermits het vooral Vlamingen uit de provincies Oost- en